

Ефективність роботи академічних бібліотек

СОЛОДЕНКО Г. І.

Київ, Україна

Анотація

У статті розглядаються питання ефективності та якості роботи бібліотек науково-дослідних установ НАН України, основна увага зосереджена на таких базових показниках як ресурси та доступ.

Ключові слова: *академічні бібліотеки, ефективність роботи бібліотек, бібліотечні ресурси, доступність.*

Abstract

This paper considers the problems of work efficiency and quality at National Academy of Ukraine scientific-research institutions' libraries. Main attention is paid to such basic indicators as resources and access.

Keywords: *academic libraries, library work efficiency, library resources, accessibility.*

Сучасні методи і принципи зберігання та розповсюдження інформації вимагають постійного оцінювання ефективності роботи бібліотеки взагалі, і бібліотек науково-дослідних установ як особливого виду бібліотек, зокрема.

Ефективність роботи можна розглядати як рівень досягнення бібліотекою поставлених цілей з урахуванням потреб користувачів. Іншими словами, оцінювання ефективності – це збір об'єктивних статистичних даних, що характеризують роботу бібліотеки, і аналіз цих даних з урахуванням найбільш важливих її базових функцій.

На сьогодні ще не вироблено цілісної системи оцінювання ефективності роботи бібліотеки. Для оцінювання роботи бібліотеки

Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства
2013

різні фахівці використовують різні методи. У бібліотекознавстві немає єдності думок у формулюваннях і змісті основних критеріїв ефективності, їх характеру і кількості, методів оцінки. Пропозиції та прогнози щодо запровадження системи збалансованих показників ще не отримали законодавчого закріплення і в різних джерелах визначаються по-різному.

Достатньо уваги приділяється цим проблемам і на міжнародному рівні. До середини 1990-х рр. було розроблено близько ста методик з визначення ефективності діяльності бібліотек. Наукові дослідження у цьому напрямі тривають вже понад пів століття, до них залучаються професійні економісти, правознавці, менеджери та інші категорії фахівців, однак створення якісної системи оцінювання діяльності бібліотеки ще залишається справою майбутнього. Слід зазначити, що методики оцінювання роботи бібліотеки, розроблені теоретиками бібліотечної справи як правило відкидаються практиками як надто складні або далекі від реальності. На думку російського бібліотекознавця Ю. М. Столярова ця проблема є однією із найскладніших у бібліотекознавстві.

Наскільки важливим є визначення ефективності роботи бібліотеки свідчить і той факт, що об'єднання директорів європейських національних бібліотек – CENL (Conference of European National Librarians) із 25 зібрань, проведених за період існування фонду, розглядало цю тему, починаючи з 1995 року на 11 своїх щорічних генеральних зборах.

Міжнародна організація зі стандартизації – ISO (International standard organization) в своїй структурі має спеціальний технічний комітет з розроблення стандартів для бібліотек (ISO Technical committee 46: Information and documentation), а також підкомітет по оцінці діяльності бібліотек (Subcommittee 8: Quality, statistics and performance evaluation).

Стандарт ISO 2789 по міжнародній бібліотечній статистиці був перевиданий уже 4 рази. В останні роки акцент все більше зміщується на якість та ефективність бібліотечного обслуговування.

Критерії якості і показники діяльності для бібліотек закріплені в стандарті ISO 11620 «Показники бібліотечної діяльності». Цей стандарт вміщує 45 показників з описанням методів їх застосування. Показники роботи визначають з одного боку, ефективність надання послуг користувачам, з другого – економічність тобто ефективність використання існуючих ресурсів.

Заслугує на увагу й досвід наших російських колег. Зокрема, Російська державна бібліотека спільно з Національними бібліотеками Росії провела наукове дослідження з порівняльного аналізу показників бібліотечної діяльності. Основною метою дослідження було бажання бібліотек–учасниць провести самооцінку своєї діяльності та намітити шляхи їх подальшого розвитку.

Відомий російський бібліотекознавець Є. Фенелонов, автор низки публікацій та посібників з ефективності роботи бібліотек наголошував на тому, що порівняння бібліотек за показником ефективності доцільно проводити в рамках відповідного типу (виду) бібліотек. Повністю поділяючи думку вченого слід додати, що й бібліотеки одного типу, а саме науково-дослідних установ, часто відрізняються за своїми основними показниками та завданнями, які суттєво впливають на якість їхньої роботи.

Питання оцінювання роботи бібліотек науково-дослідних установ НАН України, запровадження системи показників ефективності знайшли широке висвітлення в рамках виконання НБУВ наукових тем: «Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки» (2005-2007), «Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки» (2008-2010), «Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки» (2010–2013).

Діяльності бібліотек науково-дослідних установ у цих дослідженнях як правило були відведені окремі розділи. В основу досліджень було покладено вивчення стану формування та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів НАН України за даними моніторингу, та аналізу планово-звітної документації

бібліотек НДУ, динаміки та ефективності розвитку бібліотечно-інформаційних підрозділів системи, основних статистичних показників їхньої роботи за останні 5 років, визначення «вузьких» місць і потенційних можливостей бібліотек, найбільш впливових факторів на зміст, характер та якісний рівень роботи кожної конкретної бібліотеки і бібліотечної мережі у цілому.

Дослідження ефективності роботи бібліотек передбачало оцінювання, наскільки повно з точки зору користувачів, враховані найважливіші компоненти базових функцій академічної бібліотеки, а саме:

- у якій мірі бібліотечні фонди відповідають цілям і завданням наукових досліджень установи;
- наскільки ефективним є довідково-пошуковий апарат, що відображає бібліотечний фонд;
- чи запроваджено пріоритетні в сучасних умовах форми бібліотечного обслуговування;
- в якій мірі персонал бібліотеки підготовлений до висококваліфікованого обслуговування в умовах сучасних інформаційних технологій і налаштований на ефективну роботу.

Якщо раніше за радянських часів якість роботи бібліотеки оцінювалася за відносними показниками: обертаності, читаності, відвідуваності та книгозабезпеченості, то нині акценти ефективності суттєво змінилися. Основний підхід до визначення ефективності полягає у зіставленні витрат на інформаційне обслуговування з характеристиками ефекту від використання системи інформації, що застосовується при обслуговуванні.

У визначенні ефективності роботи академічної бібліотеки поряд із традиційними показниками такими як повнота комплектування, забезпечення оптимальних термінів опрацювання літератури, всебічність відображення документів у довідково-пошуковому апараті нині все більше уваги приділяється інноваційним формам, зокрема наявності електронних каталогів і баз даних, відображення інформаційно-бібліотечних ресурсів на сайті установ, забезпечення віддаленого доступу в обслуговуванні користувачів,

використання можливостей Інтернет та надання доступу до світових інформаційних ресурсів, формування повнотекстових колекцій та оцифрування особливо цінних видань, тощо. Вагомими є й показники участі бібліотеки у підготовці наукових видань (друкованих каталогів, біобібліографій, покажчиків, наукових збірників) та участі у проведенні міжнародних конференцій. У той же час достатньо очевидно, що оцінка ефективності повинна проводитися на основі комплексного зіставлення набору різних об'єктивних і суб'єктивних показників. При цьому слід враховувати, що оцінка ефективності роботи бібліотеки не є самоцілью, а служить засобом виявлення пріоритетних напрямів бібліотечного обслуговування та їх розвитку в умовах сучасних інформаційних технологій і є підставою для вирішення питань організації найповнішого задоволення інформаційних запитів користувачів. З цієї точки зору для академічної бібліотеки найважливішими індикаторами ефективності будуть такі базові показники як: ресурси та доступ.

Ресурсна складова безперечно вважається найпереконливішим аргументом для користувачів у прийнятті рішення про необхідність відвідати бібліотеку. Тому добре укомплектований упродовж майже століття галузевий фонд бібліотеки НДУ, різноманітний за типовим складом літератури та репертуаром видань, який систематично поповнюється новими надходженнями буде запитуваним та необхідним для сучасних та майбутніх фахівців.

Якщо досліджувати фонди академічних бібліотек за період їх існування, то слід зазначити, що серед 103 бібліотек науково-дослідних установ НАН України 7 бібліотек були засновані до 1920 р., 25 бібліотек у період 20–30 рр., 24 бібліотеки у 40–50 рр., решта у 60-90 рр. ХХ ст. Досить чисельними та добре укомплектованими є фонди 40 бібліотек НДУ, які нараховують понад 100 тис. прим. документів. Найчисельнішими є фонди інститутів фізики – 282 тис. прим., кібернетики – 274 тис. прим., електрозварювання 269 тис. прим. та Фізико-технічного інституту низьких температур – 212 тис. прим.

Серед ресурсної складової свідченням ефективної роботи бібліотеки є й наявність широкого асортименту документів зі споріднених за профілем установ близького та далекого зарубіжжя. Нині показник книгообміну у бібліотеках НДУ складає майже 25%. Використовуючи видавничу продукцію своїх установ академічні бібліотеки завдяки книгообміну мають змогу отримувати нові видання колег із-за кордону, докомплектувати свої фонди неопублікованими та малотиражними виданнями, що безперечно викликає інтерес у науковців. Поширенню видань академічних установ НАН України сприяло й Розпорядження Президії НАН України від 23.02.2012 р. «Порядок розповсюдження та обліку видавничої продукції науковими установами НАН України», основною метою якого було встановлення єдиних вимог та визначення теоретико-методологічних засад обліку та розповсюдженню видавничої продукції всіх видів, підготовленої та випущеної установами НАН України.

Щодо видавничої діяльності установ НАН України, то позитивним є факт зростання їх обсягів і асортименту. Протягом 2012 р. установами НАН України було видано майже 600 назв наукових монографій, понад 200 збірників наукових праць, зростає кількість навчальних, довідкових та науково-популярних видань. Зарубіжними видавництвами випущено 74 назви наукових монографій учених НАН України.

Другим не менш важливим показником ефективності роботи академічної бібліотеки є – доступність. Якщо, ресурсна складова є найважливішим аргументом у прийнятті рішення про необхідність відвідати бібліотеку, то доступ є аргументом на користь того, що користувач зможе отримати інформацію за своїм запитом про наявність документів у бібліотеках суміжного профілю, використати доступ до зарубіжних баз даних і електронних колекцій документів. Нині головним завданням, що стоїть перед академічними бібліотеками в контексті розвитку комунікацій, є забезпечення доступності до достовірної та якісної інформації і наукових знань.

Роль бібліотек в формуванні національних інформаційних ресурсів, в забезпеченні громадського доступу до них неухильно зростає. Динамічно розвивається система реферування української наукової літератури, що підтримується Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України, НБУВ, Національною науковою медичною бібліотекою України та Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В.О. Сухомлинського. Обсяг інформаційних ресурсів загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова», представленої у вільному доступі в мережі Інтернет, перевищив 450 тис. записів.

Потужним інформаційним ресурсом, який є доступним для вітчизняних та зарубіжних користувачів, є БД «Наукова періодика України». У НБУВ продовжується формування та представлення в мережі Інтернет зібрання електронних версій наукової періодики України. Обсяг цього зібрання нині досяг 670 тис. одиниць. Він є найбільшим в СНД сховищем даних з вільним доступом. У 2012 р. до інформаційних ресурсів наукової періодики України щосекунди здійснювалось 3 звернення, а в цілому за 2012 р. – близько 100 млн. звернень.

Із року в рік зростають обсяги мережевих ресурсів академічних установ. Зокрема, в Інституті історії України формується цифровий археографічний архів «Е-Джерела: Електронний корпус публікацій документів і пам'яток», який містить близько 1,7 тис. томів, виданих у XIX-XXI століттях, повнотекстова електронна бібліотека нараховує понад 700 найменувань монографій, колективних праць, збірників статей, серійних та періодичних видань, документальних та довідкових публікацій від часу заснування установи. У мережі представлено 33 тис. бібліографічних записів, повнотекстовий електронний архів «Українського історичного журналу» за 1998–2012 рр., електронний архів Голодомору в Україні 1932–1933 рр., 22-томне довідкове видання «Україна. Хроніка подій. XX ст.» (2004–2010 рр.) тощо. Створювані науковими установами електронні ресурси власної генерації дозволяють користувачам

отримати достовірну інформацію із перевірених джерел, що надає їм переваги та суттєво відрізняє від традиційних пошукових систем.

Крім надання доступу до ресурсів власної генерації окремі установи НАН України забезпечують доступ до ресурсів світових постачальників інформації. Особливу роль тут відіграють репозитарії. Досвід бібліотек України, зокрема бібліотек академічної мережі, зі створення відкритих електронних архівів (репозитаріїв) визнано успішним на міжнародному рівні. Згідно з Реєстром репозитаріїв відкритого доступу, у світі зафіксовано більше 200 відкритих архівів, з них 28 – на Україні. В рейтингу веб-сторінок світових репозитаріїв, який здійснює дослідницька група Cybermetrics Lab, репозитарій Інституту біології південних морів (ІБПМ) у червні-грудні 2011 р. посідав 641 місце, а вже на січень 2012 р. – 449 місце серед зареєстрованих у світі (Презентаційну карту репозитаріїв у світі див. за адресою <http://maps.repository66.org>).

Бібліотека ІБПМ, визнана одним з кращих в Україні інституційних репозитаріїв, як представник України при Міжнародній океанографічній комісії ЮНЕСКО з питань морського інформаційного менеджменту. Вона бере участь у створенні зведеного тематичного електронного репозитарію бібліотек водної тематики країн Східної і Центральної Європи, у якому задіяні 13 бібліотек та інформаційних центрів п'яти країн – Болгарії, Латвії, Польщі, Росії і України.

ЛІННБУ і НБУВ у 2010 р. приєдналися до організації «Світова цифрова бібліотека», метою якої є сприяння взаєморозумінню та поінформованості представників різних країн і культур, поширення багатомовного змістового ресурсу в мережі Інтернет, сприяння науковим дослідженням, освіті, скорочення «розриву» в цифрових технологіях.

Тенденція об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек на внутрідержавному і міждержавному рівні досить серйозна обставина, яка дозволяє з оптимізмом дивитися у майбутнє бібліотек. Це пов'язано з тим, що корпоративність при формуванні інформаційних

ресурсів підвищує рівень повноти представленої інформації та забезпечує великі можливості користувачам з її доступності.

Проблеми інформатизації, формування національного інформаційного ресурсу, інноваційної діяльності НБУВ та установ НАН України широко обговорюються на різноманітних наукових форумах, знайшли висвітлення у колективних монографіях «Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства», «Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища», монографіях К. Лобузіню «Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності» та Т. Добко «Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток», науковому збірнику «Бібліотека і розвиток доступу до правової та соціально значущої інформації», виданих НБУВ.

Інтернет сьогодні став невід'ємною складовою частиною бібліотечних ресурсів і сервісів: залучення віддалених користувачів значно розширило коло потенційних споживачів бібліотечних послуг, каталогізація веб-ресурсів підвищила інформаційний потенціал бібліотечного фонду. Тому трансформація бібліотек, пристосування їх до існуючих соціально-економічних реалій, до все зростаючих технологічних новацій виступає як найважливіший показник ефективності та якості роботи, успішного функціонування в сучасному інформаційному просторі.

Список використаних джерел:

1. Акімова О. А. Опыт создания электронного репозитария Института биологии южных морей НАН Украины / О. А. Акімова, Д. Я. Слипецкий, Л. В. Веселовская // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2012. – Вып. 10. – С. 213–222.
2. Білик О. Роздуми щодо оцінювання якості роботи бібліотеки / О. Білик, Н. Гудімова // Бібліотечна планета. – 2011. – № 4. – С. 28–32.

3. Лаврик О. Л. Академическая библиотека в современной информационной среде / О. Л. Лаврик // Сибирское отделение РАН, Гос. публичная науч.-техн. библиотека. – Новосибирск, 2003. – 245 с.
4. Миколенко Р. Сучасні критерії оцінювання діяльності бібліотек / Р. Миколенко // Бібліотечна планета. – 2010. – №4. – С.17–20.
5. Полл Р. Измерение качества работы : международное руководство по измерению эффективности работы университетских и других научных библиотек / Р. Полл, П. Бокхорст ; ИФЛА. Секция университетских и других научных библиотек. – М. : ЛОГОС, 2002. – 152 с. <http://www.unilib.neva.ru/dl/134/index.html>
6. Солоіденко Г. Сучасні критерії та показники оцінювання якості роботи бібліотеки / Г. Солоіденко // Матеріали третьої науково-практичної конференції «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства» (Львів, 29 верес. 2011). – Л. : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – С. 155–160.
7. Чуприкова Н. Т. Эффективность деятельности библиотеки: статистика, самооценка, управление качеством / Н. Т. Чуприкова // Корпоративные библиотечные системы: технологии и инновации: Труды 7 научно-практической конференции АРБИКОН, 14–19 июля 2009 г. – Санкт-Петербург, 2009. – С. 136–141.
8. Фенелонов Е. А. Критерий и показатели экономической эффективности и методика их применения в библиотечном деле : науч.-практ. пособие / Е. А. Фенелонов ; Рос. гос. б-ка. – М., 2002. – 106 с.